

МОДЕЛЮВАННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ТВЕРДОГО РОЗЧИНУ $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$

Стадник Ю.В.¹, Ромака Л.П.¹, Ромака В.А.², Горинь А.М.¹, Гаранюк П.І.²

¹Львівський національний університет ім. І. Франка, Львів, Україна, stadnykyu@gmail.com

²Національний університет «Львівська політехніка», Львів, Україна

Відомо, що одним із способів отримання термоелектричних матеріалів з високими значеннями термоелектричної добротності Z ($Z = \alpha^2 \sigma / \kappa$) є генерування у кристалі структурних дефектів донорної і/або акцепторної природи, що одночасно приводить до зміни значень коефіцієнтів термо-ерс $\alpha(T, x)$ та теплопровідності $\kappa(T, x)$, а також питомої електропровідності $\sigma(T, x)$. У роботі [1] показано, що максимальні значення термоелектричної добротності досягаються у термоелектричних напівпровідникових матеріалах n -типу провідності за умови їхнього легування донорними домішками, а в матеріалах p -типу – акцепторними. Таке легування дозволяє за найменших концентрацій домішки наблизити рівень Фермі ϵ_F на відстань $k_B T$ відповідно до країв зони провідності та валентної зони, що забезпечує, з одного боку, високі значення питомої електропровідності σ , а з іншого – ще високі значення коефіцієнта термо-ерс α . А тому для отримання нового термоелектричного матеріалу досліджено напівпровідниковий твердий розчин $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$, отриманий легуванням напівпровідника електронного типу провідності n - $TiNiSn$ атомами Nb шляхом заміщення у кристалографічній позиції $4a$ атомів Ti. При цьому, у напівпровіднику повинні генеруватися структурні дефекти донорної природи, оскільки атом Nb ($4d^4 5s^1$) володіє більшим числом d -електронів, ніж Ti ($3d^2 4s^2$), а в забороненій зоні мають з'явитися донорні стани.

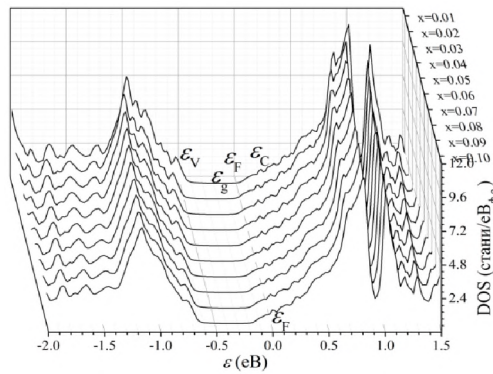
Розрахунки розподілу густини електронних станів (DOS), функції локалізації електрона (ELF), ентальпії змішування (ΔH_{mix}) та кінетичні параметри $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$ проводили з використанням методу Корінги-Кона-Ростокера (KKR) у наближенні когерентного потенціалу (CPA) та локальної густини (LDA). Моделювання методом KKR проводились з використанням пакету програм AkaiKKR [2] у наближенні локальної густини для обмінно-кореляційного потенціалу з параметризацією Moruzzi, Janak, Williams в напів-релятивістському врахуванні остовного (core) рівня та спин-орбітальної взаємодії. Розрахунки здійснювались для k -сітки $10 \times 10 \times 10$ у наближенні LDA. Зона Бріллюена була розбита на 1000 k -точок, які використовували для розрахунків спектральної функції Блоха та густини електронних станів. Ширина енергетичного вікна вибиралась так, щоб захопити напів-остовні стани p -елементів. Точність розрахунків положення рівня Фермі $\epsilon_F \pm 6$ меВ.

Моделювання термодинамічних характеристик у наближенні гармонійних коливань атомів для гіпотетичного твердого розчину $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$, $x=0-1.0$, дозволяє встановити енергетичну доцільність існування такого твердого розчину заміщення. Для цього проведено моделювання зміни значень ентальпії змішування $\Delta H_{mix}(x)$ $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$, $x=0-1.0$. Розрахунок показує енергетичну доцільність існування твердого розчину заміщення $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$ лише за концентрацій $x=0-0.10$.

Для прогнозування поведінки рівня Фермі ϵ_F , ширини забороненої зони ϵ_g та кінетичних характеристик $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$ спочатку розраховано розподіл густини електронних станів (DOS) для упорядкованого варіанту структури, коли атоми Nb заміщають у позиції $4a$ атоми Ti (рис. 1). Моделювання DOS $TiNiSn$ розташовує рівень Фермі ϵ_F поблизу зони провідності ϵ_C , що відповідає результатам [1].

Оскільки заміщення атомів Ti на атоми Nb генерує структурні дефекти донорної природи, а в забороненій зоні ϵ_g напівпровідника $Ti_{1-x}Nb_xNiSn$ біля зони провідності ϵ_C з'являються донорні стани, які формують донорну зону, то вже за концентрації $Ti_{0.99}Nb_{0.01}NiSn$ рівень Фермі ϵ_F підійде до краю зони провідності ϵ_C (рис. 1). За більших концентрацій атомів Nb зросте концентрація донорних станів та потужність донорної зони, а рівень Фермі ϵ_F підійде, а згодом і перетне зону провідності ϵ_C : відбудеться перехід провідності діелектрик-метал, що є переходом Андерсона. Наближення рівня Фермі ϵ_F до зони провідності ϵ_C з наступним її перетиним змінить тип провідності напівпровідника з

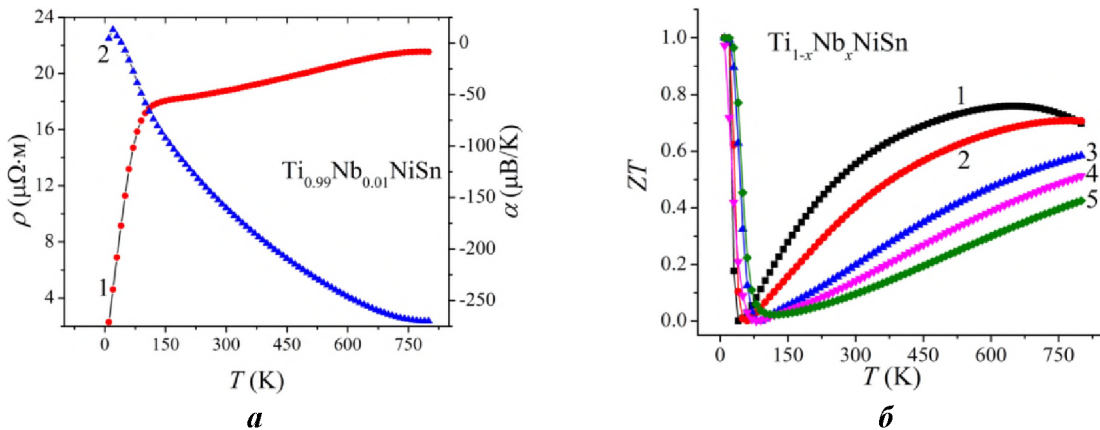
активаційної (для TiNiSn) на металічну (рис. 2а): в експерименті на температурних залежностях питомого електроопору $\ln(\rho(1/T))$ $\text{Ti}_{1-x}\text{Nb}_x\text{NiSn}$ зникнуть активаційні ділянки, а значення опору ρ будуть зростати з температурою.

Рис. 1 Розподіл густини електронних станів $\text{DOS}_{\text{Ti}_{1-x}\text{Nb}_x\text{NiSn}}$

Вичерпною характеристикою термоелектричного матеріалу стосовно його ефективності перетворювати теплову енергію в електричну є значення термоелектричної добротності за різних температур. На рис. 2б показано результати моделювання ZT у температурному діапазоні $T=10-800$ К для напівпровідникового твердого розчину $\text{Ti}_{1-x}\text{Nb}_x\text{NiSn}$, $x \leq 0.10$. Зазначимо, що при моделюванні значень термоелектричної добротності Z було враховано електронну складову теплопровідності κ_e . З рис. 2б можемо бачити, що у напівпровідниковому твердому розчині $\text{Ti}_{0.99}\text{Nb}_{0.01}\text{NiSn}$ за температури $T \approx 620$ К значення добротності є максимальними та досягають значень $ZT=0.72$. Отримані шляхом математичного моделювання значення термоелектричної добротності для $\text{Ti}_{1-x}\text{Nb}_x\text{NiSn}$, $x \leq 0.10$, свідчать про перспективність отриманого напівпровідникового твердого розчину як термоелектричного матеріалу.

Робота виконана в рамках проекту HX-010322 та за часткової підтримки Simons Foundation (№1037973).

Рис. 2 Моделювання температурних залежностей питомого опору $\rho(x,T)$ (1) і коефіцієнта термо-ерс (2) $\text{Ti}_{0.99}\text{Nb}_{0.01}\text{NiSn}$ (а) та значень ZT (б) $\text{Ti}_{1-x}\text{Nb}_x\text{NiSn}$: 1 – $x=0.01$; 2 – $x=0.02$; 3 – $x=0.05$; 4 – $x=0.07$; 5 – $x=0.1$

1. Ромака В.А., Стадник Ю.В., Крайовський В.Я., Ромака Л.П., Гук О.П., Ромака В.В., Микийчук М.М., Горинь А.М. Новітні термочутливі матеріали та перетворювачі температури. – Львів: Львівська політехніка, 2020. – 612 с.

2. Schruter M., Ebert H., Akai H., Entel P., Hoffmann E., Reddy G.G. First-principles investigations of atomic disorder effects on magnetic and structural instabilities in transition-metal alloys. *Phys. Rev. B* 52, 188–209(1995).